

Статус Рељевске богословије 1882-1918. године

Резиме. Аутор у овоме раду пише о положају Рељевске богословије од њеног оснивања 1882. године до пресељења у Сарајево у годинама Првог светског рата. Земаљска влада која је финансирала Богословију строго ју је надгледала и усмеравала њен рад. Влада је одобравала наставни план и програм Богословије, док је ректора и професоре постављало Заједничко министарство финансија у Бечу; више професора било је удаљено из Богословије због националног рада. Репресија над митрополијама, црквено – школским општинама и конфесионалним школама била је константна, и то у служби припремања за анексију Босне и Херцеговине. Рељевска богословија реформисана је 1892. године и изједначена са осталим државним заводима. После завршетка борбе за црквено-школску аутономију Богословија је 1909. године доживела ревизију наставног плана и програма; тада је званично названа Српско-православно богословско училиште. У годинама Првог светског рата Рељевска богословија била је једина српска школа која није затворена, али је радила под појачаном контролом Земаљске владе, која је од управе и професора захтевала да изграђује „аустроугарско родољубиво расположење“ међу ученицима. Ратне године биле су обележене изолованашћу, сиромаштвом, оскудицом хране и малим бројем ученика у Богословији, која је 1917. године премештена у Сарајево.

Кључне речи: Рељевска богословија, Земаљска влада, Сава Косановић, Георгије Николајевић, Бенјамин Калај, борба за црквено-школску аутономију, Димитрије Јанковић, Први светски рат.

Положај Православне Цркве у Босни и Херцеговини под аустроугарском окупацијом

Аустроугарској монархији која је 1878. године одлуком Берлинског конгреса добила право да привремено окупира Босну и Херцеговину није одговарала јурисдикција Цариградске патријаршије над Православном Црквом у Босни и Херцеговини и право султана да бератом потврђује избор митрополита. Новој администрацији, која је ово питање доживљавала као примарно политичко и стратешко, јер је желела да оствари пројекат „аустроугарског Балкана“, било је јасно да у Босни и Херцеговини не може да успостави пуну власт док се тројица православних митрополита налазе у сфери суверенитета друге државе и туђег владара, односно потчињени Цркви ван сфере утицаја Беча, јер је планирано да преко јерархије буде вршен најјачи утицај на српски народ у Босни и Херцеговини. Зато је Аустро-Угарска као претходница католичке Централне Европе (Екмечић 1995, 134) желела да односи Православне Цркве у Босни и Херцеговини према Цариградској

* Богословија Светог Петра Дабробосанског, Фоча; asolevic@gmail.com

патријаршији буду сведени на формални ниво, као што је и турски суверенитет према овим покрајинама после 1878. године био формалан. Размишљано је о потчињавању Цркве у Босни и Херцеговини Карловачкој митрополији, која је била у саставу Хабзбуршке царевине или о проглашењу аутокефалне Цркве, али политички интереси Беча нису дозвољавали раскид свих веза са Цариградским патријархом и Портом (Маџар 1982, 15). Акција Карловачке митрополије чији су црквени правници доказивали да је она наследница Пећке патријаршије, незаконито укинута 1766. године, и да Монархија није оспоравала карловачку јурисдикцију над епархијама које су раније припадале Пећкој патријаршији, ипак није имала успеха. Истовремено, црквене општине у Босни и Херцеговини увиделе су да хабзбуршка акција за припајање три митрополије (Сарајевска, Мостарска и Зворничко-Тузланска) Карловачкој митрополији води потпуном потчињавању српског народа и трајном учвршћивању окупације (Маџар 1982, 20).

Аустроугарске власти нису дозволиле да Црква у окупираним покрајинама буде под надлежношћу Цркве у Кнежевини Србији, која је 1879. године добила аутокефалност, иако су клир и верници у Босни и Херцеговини прижељкивали овакво решење црквеног статуса, а српска и руска влада су подржавале ову идеју, са којом се није сагласио Цариградски патријарх. Окупатори нису дозволили да Православна Црква буде фактор интеграције српског народа, па су иступили против обнављања Пећке патријаршије (Краљачић 2000, 333). Оне су сузбијале утицај српских свештеника, учитеља и богатих трговаца, који нису жалили да своје богатство уложе у напредак црквених општина и у борбу за националне интересе; како је приметио Милорад Екмечић, Беч је одлучио да свим средствима спречи поновно избијање српске националне револуције. Хабзбуршка монархија, најреакционарнији европски режим, одлучила је да Цариградску патријаршију очува као савезника, јер се њена надлежност протезала на она подручја Истока куда су водили правци освајачке политике Аустро-Угарске (Маџар 1982, 21).

Зато је Монархија са Патријаршијом започела преговоре о регулисању положаја Православне Цркве у Босни и Херцеговини и решењу питања јурисдикције Цариградског патријарха, што ће обезбедити потпуни суверенитет Монархије у области црквеног живота. Дипломатску акцију водили су аустроугарски посланик у Цариграду гроф Зичи и Бенјамин Калај, шеф политичке секције Министарства иностраних послова, трудећи се да докажу како међународни уговори султани више не дају право да бератом потврђује избор митрополита у Босни и Херцеговини и да се меша у верска питања тамошњих православних хришћана. Берлинском уговором Монархији је дато прво да одлучује у световним и црквеним питањима; дипломате су биле спремне да запрете одвајањем три митрополије од Цариграда и присаједињењем Карловачкој митрополији (Маџар 1982, 27). Циљ је био јерархију у Босни и Херцеговини потпуно потчинити држави; митрополите ће именовати цар, без утицаја Синода и патријарха, који ће имати право да их формално потврди, док ће митрополите плаћати Земаљска влада. Предложена решења била су у супротности са црквеним канонима, а Аустро-Угарска није желела да склопи конкордат са Цариградском патријаршијом, јер је патријарх сул-

танов поданик, и он га може сменити (Маџар 1982, 33). Када политичке прилике дозволе, Православна Црква у Босни и Херцеговини биће потпуно одвојена од јурисдикције Цариградске патријаршије.

Овако вођена верска политика била је супротна Прокламацији цара Франца Јозефа објављеној 25. јула 1879. године, којом су обећане верске слободе, неповредивост црквене имовине и постојећих обичаја, закона и уредби. У Конвенцији коју су потписале Турска и Аустро-Угарска наведено је да ће слобода и спољни обреди свих вера бити поштовани (Новаковић 2003, 81). Чак су и аустроугарски аутори тога времена закључили да православни у Босни и Херцеговини Дунавску монархију нису доживели као хришћанску него као католичку силу. Беч је намеравао да духовно покори Босну и Херцеговину, па је зато све своје за борбу способне снаге ангажовао у овим покрајинама, сукобљавајући три конфесионална фронта (Слијепчевић 1981, 64, 69). Најважнији задатак било је наметање аустроугарске државне идеје у Босни и Херцеговини и њено трајно везивање за Дунавску монархију; бечки кругови наивно су веровали да ће процес асимилације освојених покрајина бити брзо окончан, а спречавањем утицаја из Кнежевине Србије, односно Хрватске и Славоније, процес стварања југословенске државе заустављен (Краљачић 2000, 75). Своју освајачку политику Двојна монархија правдала је „вишим цивилизацијским разлозима“, настојећи да за њих у својој империјалној политици обезбеди ширу идеолошку и културну основу, што се може разумети једино у оквирима политичког и идејног контекста друге половине 19. века (Терзић 1995, 409). Политику коју је наметала, Монархија је објашњавала „победом западне културе“, али та политика није донела поштовање људских и политичких права, нити укидање наслеђених феудалних (кметовских) односа. Напротив, окупациона власт није у нову колонију пренела демократске институције које су постојале у Царевини; она је довела стране чиновнике и изградила жандармеријске касарне у свим местима, створивши мрежу ухода и шпијуна, дакле систем „цинкарења и других потказивања“, како би рекао наш савременик Славомир Мрожек. Већ раније, у последњим годинама османлијске власти Босна и Херцеговина била је пуна агената који су Беч обавештавали о стању у покрајинама и о расположењу становништва. Све до 1918. године у окупираној Босни и Херцеговини цивилна и војна власт нису биле развојене. Привредни живот био је у рукама страног капитала, који је експлоатисао велика природна богатства. Било је то време када Балкану, како је у „Старој пјесми“ коментарисао Антун Густав Матош, „странац тиху пропаст спрема“. Католичка црква и аустроугарска администрација веровале су да је православље на Балкану неотпорно и да ће прихватити прелаз на католичку веру (Екмечић 1995, 134).

Преговори са Цариградском патријаршијом напредовали су када је у јануару 1879. године изабран нови патријарх Јоаким Трећи; о преговорима нису били обавештени митрополити, свештеници и верници у Босни и Херцеговини. Конвенција о привременом решењу односа Православне Цркве у БиХ и Цариградске патријаршије потписана је 28. марта 1880. године, предвидевши аутономију Цркве у Босни и Херцеговини у односу на Цариградску патријар-

шију, као и право цара Франца Јозефа да одлучује о избору митрополита и право власти да се стално мешају у црквени живот. Тако тачка 2. Конвенције цару поред права избора митрополита, даје право да митрополите у сагласности са Патријаршијом смењује. Аустро-Угарска је прихватила обавезу да Цариградској патријаршији годишње исплати 58.000 гроша у злату уместо канонске субвенције које су у османлијско доба плаћале три епархије. Митрополитима је забрањено да од верника сабирају порезе; уместо ових прихода они ће од Земаљске владе добијати плату од прикупљених прихода, чији годишњи износ неће бити мањи од укупног износа дотадашњих пореза (у стварности, митрополити су добијали плате које су на нивоу плата највиших чиновника у БиХ). На богослужењима биће поменут Цариградски патријарх, који ће слати свето миро (Новаковић 2003, 83-84). Објављивање Конвенције изавало је протесте црквено-школских општина, нарочито Мостарске општине (Екмечић 2000, 588), Напомињемо да су окупационе власти створиле аутономну организацију Исламске верске заједнице у БиХ, која више није зависила од султана, него је дошла под надлежност аустроугарског хришћанског цара; 1882. године постављен је реис-ул-улема Х. Омеровић, чији је избор потврдио цар Франц Јозеф, а под контролом власти били су и шеријатски судови (Новаковић 2003, 130). Због незадовољства новом верском заједницом и стањем у држави и просвети, 1882. године у Беч одлази протестна делегација, а 1899. године организован је покрет за верску и вакуфско-меарифску аутономију односно чување наслеђених аграрних односа.

Одредивши да ће православни митрополити бити плаћени из државне касе, окупатори су желели да их потчине држави и да покажу како само Земаљска влада заступа Православну Цркву у Босни и Херцеговини пред Цариградском патријаршијом. У каснијим годинама одређени број свештеника примао је субвенције од Земаљске владе, са циљем да буду доведени у стање зависности и одвојени од утицаја црквено-школских општина. Потписивањем у тајности усаглашене Конвенције из 1880. године Аустро-Угарска је добила суверенитет над Православном Црквом у Босни и Херцеговини, а цар право да именује и смењује митрополите, а после оснивања епархијских конзисторија, и њихове чланове. Надлежност Цариградског патријарха сведена је на канонске формлности, јер је он после цареве одлуке о именовању издавао потврду о канонској подобности именованог, али није могао да измени ранију цареву одлуку (Маџар 1982, 37-38). Применом Конвенције требало је постићи пуну контролу Православне Цркве и ставити митрополите и свештенике у службу окупационих власти. Таквом политиком биће прекршена аутономија црквено-школских општина у Босни и Херцеговини, која је била најшира после усвајања Хати хумајуна 1856. године. На основу поменутог, као и на основу Црквеног устава Цариградске патријаршије из 1860. године, лаици су врло активно учествовали у црквеној управи, укључујући и Мешовити савет Патријаршије и епархијске савете, а они су равноправно суделовали у избору патријарха. Зато је и Сарајевска црквена општина позвана да пошаље свога представника при избору Цариградског патријарха (Маџар 1982, 158-159).

У годинама које су уследиле, пензионисани су и смењени фанариотски митрополити и постављена је домаћа јерархија, али власти често нису биле задовољне новим митрополитима, сматрајући да ометају спровођење политичких циљева Царевине. То показује демисија Дабробосанског митрополита Саве Косановића 1885. године, који је стално био ухођен и праћен. Демисија је представљала безболнији начин уклањања неподобних епископа него њихово смењивање; ова пракса већ је била примењена у Карловачкој митрополији (Краљачић 2000, 336). Постављањем народне јерархије окупатори су желели да остваре јачи уплив на најбројније православно становништво и да уведу реформе у Православној Цркви које ће је учинити инструментом у рукама власти; јасно је да је власт желела да митрополите третира као државне чиновнике. Тако ће Земаљска влада убрзо наметнути репресију према црквено-школским општинама, укидајући њихову аутомију и умањујући утицај лаичког елемента (Краљачић 2000, 338).

Цар Франц Јозеф и Аустро-Угарска монархија (као централноевропска католичка држава) нису према Католичкој Цркви имали репресиван став; напротив, овој Цркви дали су повлашћен положај у друштву. Познато је да је поменути цар 1855. године потписао Конкордат који је омогућио рушење јозефинског система и доминантан утицај Римске Цркве у важним областима друштвеног живота. Основно образовање стављено је под контролу Цркве, којој је дато право цензуре и забране штампања књига које је Римски папа осудио. Оваква моћ Католичке Цркве у области школства подсетила је на најгоре године противреформације; то је био покушај да се модерни дух победи музејским оружјем (Тејлор 2001, 100). Конкордат је наишао на отпор либералних кругова у Бечу, који су га оценили као победу агресивног клерикализма и сметњу јачој секуларизацији друштва (Блед 1998, 170, 172). Истина, Законом из 1869. године прекинут је одлучујући утицај Католичке Цркве у школству и у области брачног права, а Конкордат практично отказан, што ће изазвати протесте католичких кругова и узроковати организовање конзервативне Католичке странке (Блед 1998, 327-330). Верски закони из 1874. године трајно су одредили односе Католичке Цркве и државе и њено место у друштву. Католичка Црква стављена је под поновну контролу државе, али је цар Франц Јозеф у договору са папом Пијем Деветим улажући вето у Парламенту успео да Цркву и вернике поштеди строжег поступка државних власти и да одржи равнотежу у односима државе и Католичке Цркве; тако је било дозвољено оснивање конгрегација без пристанка државе (Блед 1998, 374, 377).

У окупираној Босни и Херцеговини репресија је била стална. Забрањена је српско име у називима школа, чији рад је ометан, а језик је званично назван „босански“ или „земаљски“, уз наметање загребачке језичке норме. Језик администрације имао је апсурдне одлике, па тако у Гласнику закона и наредба који је штампала Земаљска влада налазимо следеће конструкције: „о забрани увоза залишних ствари“, „судачки причек о овршном поступку“, „примјењивање поњеговања на иностранске закладе“, „одредбе о нагодбама око тражбина за накнаду ратног подавања“, „наредба о упутству од царинских истраживања уљепшаних бојадисаних земаља“, и слично. Властима је посебно било стало да забране от-

варање српских школа у оним местима где је планирано оснивање комуналних школа, у којима ће ученици бити васпитани у духу лојалности царском и краљевском дому (Папић 1978, 128). Домаће становништво требало је убедити да им је окупација потребна, и то окупација једне класичне полицијске државе која је отварање нових бирократских места претворила у основну сврху свога постојања, заборављајући да има посла са живим људима (Тејлор 2001, 43). Да Хабзбуршка монархија као „одљудна виша култура“ (израз Исидоре Секулић) није рушила и искорењивала него градила на домаћим темељима, утицај њене културе био би лакше прихваћен.

Земаљска влада издавала је приликом запошљавања учитеља у српским школама тзв. сведочанство о грађанском владању; ускраћивањем наведеног уверења о позитивном политичком држању нових и старих учитеља, настава у школама често је била прекидана, а Влада је из образовног процеса избацила све књиге о српској историји (Екмечић 2000, 573-574). Од почетка окупације нове власти оцењују српски елеменат као непоуздан, па га зато подвргавају сталном надзору полицијских и других органа. Чак је и поузданост појединих територија процењивана према бројности српског становништва (Краљачић 2000, 369). Зато власти спречавају тежње Срба за националном еманципацијом и оснивањем националних институција, често забрањујући прославу Светог Саве. У деценијама окупације створен је тип образованог човека који због репресије система има несвестан страх да гласно и слободно говори (Екмечић 2000, 574). Како је у наше време приметно Стево Жигон, велике силе одувек су се трудиле да умање Србе. Аустро-Угарска је окупирали Босну и Херцеговину да би се учврстила у овим покрајинама, а то је могуће само ако промени људе радећи на њиховом однарођавању, ако им наметне „историјску посебност“ ових простора, сада у саставу Дунавске монархије (Терзић 1995, 416). Треба напоменути да је окупиравши Босну и Херцеговину, Хабзбуршка монархија постала највећа балканска држава (Терзић 1995, 421).

Митрополит Сава Косановић залагао се за установљење Конзисторије у Сарајеву, која је основана 1882. године, а њен Пословни ред усвојен је 1884. године. На челу Конзисторије био је митрополит Косановић, а његове сталне и почасне чланове: конзисторијалног архимандрита Георгија Николајевића, три саветника и три почасна члана поставио је цар, а плаћала је Земаљска влада; сви они су полагали заклетву митрополиту и Земаљској влади. Колико се Влада мешала у рад Конзисторије показује податак да је одређено да један саветник буде из угарске половине Монархије, јер је Георгије Николајевић дошао из Аустрије (Маџар, Папић 2005, 50). Према Правилнику, двојицу конзисторијалних канцелариста именује Влада на митрополитов предлог. Конзисторији припадају они послови које епархијски архијереј по канонима врши уз помоћ презвитерија, а Конзисторија нема право да се меша у надлежности које по законодавству Православне Цркве припадају јерархији. Ако митрополит процени да су закључци Конзисторије у супротности са црквеним канонима или државним законима, има право да донесе самосталну одлуку („Пословни ред за Источно-православну

конзисторију архиепископа и митрополита сарајевског, одобрен Превишњом одлуком од 12. августа 1883. године, објављен одлуком земаљске владе од 26. фебруара 1884. године“, *Зборник закона и наредаба за Босну и Херцеговину*, 1884. године, 49-76).

Оснивање Конзисторије није значило само стварање савремене црквене администрације, која ће одговарати захтевима високобирокупативне државе. У стварности, одредбе Пословног реда ограничиле су права и јурисдикцију митрополита, јер је противно црквеним канонима створено тело чије су надлежности испреплетене са надлежностима епархијског архијереја. Овим прописима јединствени верски послови вештачки су подељени на духовне, управно-организационе и финансијско-материјалне, а митрополитова духовна власт насилно је искључена из имовинских и организационих питања. Контрола и располагање црквеном имовином, изградња црква и манастира поверена је Конзисторији, такође и оснивање школа и других завода, па је у овим областима митрополит зависио од њему подређених чланова Конзисторије. Пословним редом неканонски је члановима Конзисторије дато право да постављају и разрешавају свештенике, премештају их на друге парохије, па чак и кажњавају. Окружен члановима Конзисторије досељеним из Војводине, Хрватске и Славоније, односно Далмације, које је постављала и плаћала Земаљска влада и односила се према њима као према својим чиновницима, митрополит је, иако председник тог тела, доведен у позицију да буде несамосталан и стално надзиран, јер је власт била обавештена о мишљењима и одлукама чланова Конзисторије (Новаковић 2003, 90). Мере и промене које је наметнула окупациона власт нису, дакле, имале искључиви циљ да модернизују административни рад митрополија него и да јерархију и свештенике присиле да раде у интересу њихове политике, која је од првога дана била супротстављена верским и народним интересима.

Заједничко министарство финансија у Бечу и Земаљска влада успеле су да спрече сарадњу и заједнички отпор трију конфесија у Босни и Херцеговини завојвачкој политици. Министар Бенјамин Калај који је апсолутистички управљао од 1882. до 1903. године, водио је политику политичког и културног дистанцирања од суседних српских и хрватских области, желећи да створи нову „земаљску“ нацију, у складу са угарских схватањем политичког народа и тако Босну и Херцеговину припреми за анексију. Зашто би освајачка Монархија Босну и Херцеговину препустила Србима (устанници су у време устанка 1875-1878. године прогласили уједињење Херцеговине са Црном Гором, а Босне са Србијом) или Хрватима, када може да је задржи за себе. Непризнавање чињенице да у окупираним покрајинама живи најбројнији српски народ стављено је у темеље свих државних установа. Бенјамину Калају (који је једним делом био јужнословенског порекла) нарочито је било важно да онемогући ширење српске националне свести на муслимане и католике, кад није могао да је искорени код православних (Екмечић 2000, 615). Он је у својој *Историји Срба* објављеној пре доласка у Сарајево истакао српски карактер Босне и Херцеговине, написавши да је цар Душан ујединио све српске земље осим Босне у јединствену државу, и да целокупна територија Босне није

била интегрални део српске државе (Калај 2010, 52) У време када је управљао Босном и Херцеговином, Бенјамин Калај забранио је властиту *Историју Срба*.

Бенјамин Калај који је апсолутистички владао употребио је сва средства да порази националну српску свест. Западни Срби имали су исту црквено-националну традицију као и остали Срби и желели су да буду ослобођени и уједињени са осталим српским земљама (Слијепчевић 1981, 20). Калајев покушај да код три верска корпуса култивише осећање самосталности до једне заједничке свести о домородству, да учини извесне факторе специфично босанским (без одреднице херцеговачки) укључујући и дијалекат, није био успешан. Такође није успео да сломи српски отпор репресивним мерама окупатора јер, како је приметио један аустријски писац, Срби су били угњетавани и обесправљени, али као национално најсвеснији и привредно најјачи народ у БиХ, нису могли да буду уништени (Слијепчевић 1981, 66, 67). Зато се 90-их година образује покрет за црквено-школску аутономију, чија ће борба бити завршена 1905. године добијањем аутономије. Тек тада уведене су ограничене политичке слободе, уз право на оснивање политичких странака, и дозвољено је коришћење српске заставе и народног имена. Да окупаторима није било стало да опишмене и образују домаће становништво, а још мање да имају политички писмене поданике, показује чињеница да је Закон о обавезном основном образовању ступио на снагу тек 1912. године, па је у тренутку смрти Монархије у Босни и Херцеговини 88 % становника било неписмено. Аустро-Угарска је сачувала османлијски феудални систем закупа земљишта, као најгори елемент турске власти. Већинско хришћанско становништво доживело је само једну промену – више није могло да устане против својих господара. Окупатори нису изградили здравствени систем, чак ни железницу нормалног колосека, а о самоуправи да се и не говори. То је била „мисија“ Хабзбурга у Босни и Херцеговини (Тејлор 2001, 173, 174, 244). Пред почетак Првог светског рата било је јасно да Аустро-Угарска, коју је Џејмс Џојс у време када је живео у Трсту назвао „климавом Царевином“, није испунила нити желела да испуни мандат који јој је дао Берлински конгрес. Напротив, од 1912. године извршна власт је потпуно и непосредно прешла на војна лица (без цивилних помоћника), које је водио немчени Чех генерал Оскар Поћорек, за којег је опозициони лист *Народ* написао да је у коњу гледао већу вредност него у човеку (Екмечић 2000, 640). Дошло је време да Аустро-Угарска оде у старо гвожђе.

Оснивање и рад Рељевске богословије 1882-1914. године

Приправна духовна школа у манастиру Житомислић основана је 1858. године, затим је пресељена у Мостар, па враћена у Житомислић, где је радила до 1872. године. У Бањалуци је 1866. основана Богословија, која је деловала до почетка Устанка 1875. године; из ове школе су изашли бројни свештеници и учитељи. Образовно стање верника и свештеника било је лоше, па је после успостављања аустроугарске окупационе власти било потребно основати нову и боље организовану богословију. Тако су 1879. године угледне Сарајлије предвођене архимандритом

Савом Косановићем (каснијим митрополитом Дабробосанским) цару Францу Јозефу поднели Меморандум тражећи оснивање две српске школе у Сарајеву: гимназије и богословије. Косановић је предложио да се уписују ученици који су завршили нижу реалну гимназију, али због малог броја кандидата пристао је да се прве године уписују деца са завршеним једним разредом реалке, друге године са два разреда итд. (Маџар, Папић 2005, 51). Богословска школа за три митрополије основана је тек после завршених преговора између Монархије и Цариградске патријаршије, и то одлуком Земаљске владе од 10. јула 1883. године. Властима је било важно да спречи одлазак домаћих кандидата на школовање у Београдску и Призренску богословију.

У примедбама на „Привремену основу о организацији богословског училишта“, коју је издала Земаљска влада, Сава Косановић захтевао је другачији план и програм Богословије, и да језик коришћен у настави буде званично назван српски, а не „земаљски“. Он је такође је био против плана да будући професори Богословије буду школовани у Аустро-Угарској уживајући стипендије Земаљске владе, тражећи да они буду послани на духовне академије у Русији (Пузовић 2003, 22). Договорено је да се сваке године уписује 12 кандидата, искључиво из Босне и Херцеговине – 6 из Дабробосанске, а по три из Захумско-херцеговачке и Зворничко-тузланске митрополије. Богословија је почела да ради 30. септембра у приватној кући у центру Сарајева, али је у мају 1884. године пресељена у наменску зграду подигнуту у Рељеву на имању митрополита Саве Косановића, чије је грађење финансирала Влада. Црквена општина сарајевска није уступила земљиште за грађење зграде Богословије у центру Сарајева, јер је њено руководство било подозрево према новој школи, коју ће да финансира и надгледа Земаљска влада (Папић 1978, 170). Први управитељ био је архимандрит Ђорђе Николајевић, близак Косановићев сарадник; очекивано је да ће школовање у Богословији у следећим деценијама да измени особеност и тип православног свештеника у Босни и Херцеговини (Екмечић 2000, 571). Земаљска влада тешко је прихватила кандидатуру Саве Косановића за новог Сарајевског митрополита, којега су подржале све црквено-школске општине, јер је проценила да као истакнути национални радник неће бити лојалан окупационом режиму. Зато је пре хиротоније упозорен да цар у складу са Конвенцијом може да га смени (Маџар, Папић 2005, 49).

Земаљска влада од оснивања Богословије (рогобатно и непримерено званично назване „Источно-православно свештеничко сјемениште“) контролисала је и усмеравала њен рад. Школа је издржавана средствима Земаљске владе, а упис кандидата из три митрополије није био дозвољен без сагласности Владе за свакога појединачно. Земаљска влада прописивала је школске предмете, постављала управитеља Богословије, а професоре је постављало заједничко Министарство финансија у Бечу. Било је забрањено набављање не само уџбеника из Београда него и књига из Србије и Русије. Напомињемо да је Земаљска влада желела да одстрани богослужбене књиге штампане у Србији и Русији, па је приступила њиховом штампању у Сарајеву (са молитвама за цара и краља Франца Јозефа).

Кандидатима који су били чланови националних друштава или су процењени као политички неподобни није био дозвољен упис, а прекршаји које су учинили ученици често су били кажњавани искључењем из Богословије. Статут школе одобрен је у јуну 1883. године, предвидевши осмогодишње школовање кандидата, који ће учити богословске и гимназијске предмете, али је напоменуто да ће бити отворена само четири нижа разреда док се не устроје виши разреди, што ће бити уређено посебним прописом. Школа ће се издржавати из државних средстава, а за управитеља и професоре је у духу језика администрације одређено да морају да буду „синови Босне и Херцеговине, а науке да су свршили у Аустро-Угарској монархији, или су учитељску оспособу ондје получили“ (чл. 11). Непосредан надзор над училиштем врши Сарајевски митрополит, о чему на крају године писмено извештава Земаљску владу. Занимљиво је да је за ученике Статутом било предвиђено учење немачког или мађарског језика по избору („Штатут за Источно-православно свештеничко сјемениште у Сарајеву“, *Збирка закона и наредба за Босну и Херцеговину*, 1883, 277-283), али мађарски језик ипак није био уведен у Богословији, јер није био предаван у комуналним школама у Босни и Херцеговини. Земаљска влада додељивала је стипендије оним гимназијалцима који се се обавезали да ће похађати Богословију у Рељеву.

Рељевска Богословија обично је бројала око 50 ученика у четири разреда. До почетка Првог светског рата Богословију је завршило око 240 ученика (Папић 1978, 171). Митрополит Сава Косановић није прихватио прописе које је наметала Земаљска влада, а који су били у супротности са црквеним канонима, нарочито право Заједничког министарства финансија да поставља професоре Богословије без митрополитове сагласности. Косановић је посебну пажњу посветио раду Богословије и конфесионалних школа, а себе је сматрао председником свих црквено-школских општина (Маџар, Папић 2005, 49). Када је после сукоба са Земаљском владом због агресивног католичког прозелитизма који су развили „импортовани“ језуити Косановић смењен 1885. године, наследио га је архимандрит Ђорђе Николајевић, већ у дубокој старости; ни његовим држањем Земаљска влада није била потпуно задовољна, јер му је недостајало више доследности и енергичности у примени интенција Владе. Ипак, овај Сремац, дакле држављанин Аустро-Угарске, није био у отвореном сукобу са властима као његов претходник (Краљачић 2000, 337). Митрополит Николајевић остао је упамћен као оснивач фондова за стипендирање ученика Богословије и гимназијалаца. На његову иницијативу 1887. године основан је месечни духовни лист *Дабро-босански источник* који је био намењен свештеницима свих епархија у Босни и Херцеговини, са напоменом ће се бавити искључиво предметима црквено-просветног садржаја; од 1888. године носио је назив *Босанско-херцеговачки источник*.

Овај црквени лист био је на захтев Земаљске владе која га је финансирала подвргнут превентивној цензури, уз примедбу да дата концесија може у сваком тренутку бити одузета без навођења разлога и да се на цензурисаним местима не сме оставити белина. Редакција је морала да пријави сваку промену у листу, а први уредник Никола Лалић, који је завршио Београдску богословију и Духовну

академију у Кијеву, морао је да одступи због неповољног мишљења Земаљске владе о њему (Крушевац 1978, 149, 151).

Митрополит Георгије Николајевић био је заслужан за реформисање Рељевске богословије. Тако он у своме обраћању Земаљској влади у мају 1890. године тражи преуређење Рељевске семинарије у чисто богословски осморазредни завод са најнужнијим световним предметима, какви су: грчки, латински и руски језик, пољопривреда и хигијена. У школској 1889/1890. Завод похађа 58 ученика (10 самофинансирајућих), међу којима су многи дошли са slabим знањем (завршеном основном школом), а за свештеничку службу, каже, потребни су „спремнији и интелектуално снажнији младићи“. Кандидати за свештенике требало би да имају предзнање као у другим хришћанским земљама, па је решење у примању младића који су са добрим успехом завршили најмање шест разреда гимназије; они ће одговорити захтевима богословске школе. Митрополит Николајевић позвао је Земаљску владу да стипендира студирање свршених богословаца у Бечу, Черновицама и на Халки, јер међу њима треба тражити будуће професоре Богословије и јерархе. Он је такође предложио пресељење Богословског завода у Сарајево и његово изједначавање са осталим богословским заводима у Монархији. На крају обраћања Земаљској влади у мају 1890. године, Николајевић предлаже да у следеће три школске године остане исто стање у Богословији, а да од школске 1892/1893. до краја школске 1895/96. буде укинута по један разред, да би од школске 1896/1897. почела предавања у реформисаној Богословији, коју ће похађати приправници са завршених шест разреда гимназије. Реформа Богословије потребна је јер духовној власти лежи на срцу „да има свјесне и изображене свештенике, који би достојно одговорили свештеничком позиву у држави и у парохији“, закључио је митрополит Георгије Николајевић (Митрополит Георгије Николајевић Високој земаљској влади, 8. мај 1890. године, број 106/1890).

Рељевска богословија реформисана је 1892. године, добивши нови наставни план и Уредбу, којом је одређено да ће бити изучавани углавном богословски предмети на српском, а не на „земаљском језику“; одређено је да ће Богословија бити изједначена са осталим државним заводима. Тада је прописано да ће ова четвороразредна школа примати кандидате који су положили велику матуру; ипак, напоменуто је да ће у недостатку таквих кандидата бити примљени они са завршених пет или шест разреда велике гимназије, али искључиво са територије Босне и Херцеговине, односно Аустро-Угарске. Ректор и професори морају да буду у чину и да имају завршену велику гимназију са матуrom и потпуну богословију; лаици могу да предају само хигијену, пољопривреду и евентуално црквено појање. Наглашено је да преуређена Богословија важи као виши завод већ по своме стручном позиву, јер „рад професора мора по интензивности бити већи од рада гимназијског професора“. Управитељ Богословије свештеник Петар Петрановић молио је да Богословија буде пресељена у Сарајево, јер је тамо седиште Митрополије, као и световне и духовне власти, па ће богословци брже напредовати, а преуређење Завода ће у престоници бити лакше спроведено. Ову молбу одбио је окружни предстојник Милутин Кукуљевић, са објашњењем да Богословија

има добре услове за рад у Рељеву, где је Земаљска влада изградила зграду; остаје питање да ли је ово био главни разлог одбијања Петрановићеве молбе (Записник са седнице Одбора за преустројство Источно-православне богословије рељевске одржане 27. априла 1892. године под председавањем Др Милутина Кукуљевића, окружног предстојника).

Одређено је да ће управитеља и редовне професоре Богословије на предлог Сарајевског митрополита и Земаљске владе именовати Заједничко министарство финансија, а помоћне учитеље поставиће Земаљска влада у споразуму са митрополитом. За управитеља (који је такође и предавач) и редовне професоре могу да буду именовани само они кандидати који су студије православне теологије завршили у Хабзбуршкој монархији (sic). Помоћни учитељи такође морају да буду држављани Босне и Херцеговине или Хабзбуршке монархије, а за место економа тражено је да буде неожењен или удовац без деце (Наредба Земаљске владе о претварању Источно-православног свештеничког сјеменишта у Рељеву у Источно-православно богословско училиште, 1892, 390-392). Земаљска влада је на основу полицијских извештаја смењивала професоре Богословије због њиховог националног рада. Прота Томо Алагић родом из Лике, ранији управитељ Богословије, смењен је 1894. године (Цивилни адлатус Хуго Кучера Земаљској влади, Бр. 349/1894, 28. август 1894.године) после чега је све до смрти 1901. године администрирао парохијама у Мазину и Висућу у Горњокаловачкој епархији (Грујић 1993, 10). У последњим годинама 19. и у првој деценији 20. века међу предавачима Богословије у Рељеву су и доктори теологије. Јеромонах Петар Зимоњић (Свети Петар Сарајевски) који је у Богословији предавао од 1895. године, стекао је у Черновицама 1892. године степен доктора богословља; свештеник Томо Поповић који је од 1900. године био суплент у Рељеву, такође је докторирао у Черновицама, а свештеник Петар Маркичевић докторирао је на истом факултету и предавао је у Рељеву од 1907. године. Поменимо још двојицу доктора теологије: свештеника Душана Лазичића, који је био суплент Рељевске богословије од 1909. године, и свештеника Милана Мратниковића (Ракић 2009, 107, 120, 122, 125, 129).

Крај 19. и прве године 20. века обележила је борба за црквено-школску аутономију; свештеници који су завршили Рељевску богословију активно су учествовали у тој борби. У то време, 1896. године, постављен је нови Дабробосански митрополит Николај Мандић, рођен у Лици, који није подржавао борбу црквено-школских општина. Ипак, у његово време свршени ученици Богословије у Рељеву студирају на богословским факултетима у већем броју него раније. Усвајањем Уредбе о црквено-школској аутономији 1905. године правни и материјални положај конфесионалних школа је побољшан, а именовање и рад учитеља више нису били условљени издавањем уверења Земаљске владе. Власт је наставила да даје субвенције свештеницима чије држање је оцењено као лојално, али су могли да буду лишени материјалне помоћи ако је њихово понашање доживљено као политички некоректно (Краљачић 2000, 341). Тада су истакнути захтеви свештенства да Богословија у Рељеву буде под директном надлежношћу митрополита и Конзисторије у Сарајеву, без уплитања Земаљске владе. Нови дабробосански

митрополит Евгеније Летица именован је на чело ове епархије почетком 1908. године; он је неколико година у Сарајеву радио као судија. Имао је правно образовање, а Богословију у Сремским Карловцима завршио је 1895. године, после чега је замонашен; пет година касније изабран је за првог митрополита нове Бањалучко-бихаћке митрополије.

Анексија Босне и Херцеговине, јединог аустроугарског поседа који није имао јасно одређен статус, проглашена у октобру 1908. године; као једнострана промена Берлинског уговора, ставила је тадашњу „међународну заједницу“ пред свршен чин. Домаће становништво је овај чин силе примило са незадовољством, али без организованог политичког или оружаног отпора. Беч је веровао да је овим чином спречено уједињење Србије и Црне Горе и касније стварање велике словенске државе којој би се придружили и Хрвати (Слијепчевић 1981, 56). Мало после овог историјског догађаја, 1909. године извршена је ревизија наставног плана и програма Богословије у Рељеву, која је тада званично названа Српско-православно богословско училиште; овај назив задржала је и у годинама Првог светског рата. Школски програм проширен је са неколико нових теолошких предмета, а број недељних часова заокружен је на 30; уведени су ванредни испити (Папић 1978, 172). Године 1910. усвојен је Земаљски устав, а затим је образован Сабор у Сарајеву; ово није променило стање обесправљености, јер је управна власт остала у надлежности Земаљске владе, а законодавна власт у рукама цара, који је санкционисао одлуке Сабора. Сабор је био подељен по верском и националном кључу и био је место националног обрачунавања (Екмечић 2000, 640), а муслимански и хрватски посланици и мали број српских послушно су извршавали наређења Земаљске владе. Пред почетак Првог светског рата, 1913. године, предложено је увођење педагошких предмета у план и програм Рељевске богословије, како би се у том заводу школовали учитељи за српске школе. Овај предлог није прихваћен, јер су црквени круговим очекивали да ће многи свршени ученици рађе изабрати учитељски позив него рукоположење (Папић 1978, 173).

Рељевска богословија у годинама Првог светског рата

После Сарајевског атентата 28. јуна 1914. године Земаљска влада одлучила је да суспендује црквено-школску аутономију српског народа, закључивши да је она постала опасно средство политичке борбе, а да су учитељи и свештеници посејали „ђаволско семе“ антидржавне пропаганде и рада. Одлучено је да учитељима конфесионалних школа неће више бити поверено васпитање и вођење омладине, после чега су многи ухапшени. Бројни свештеници су такође лишени слободе; према службеном извештају, од укупно 343 православна свештеника у четири митрополије, 156 свештеника је у ратним годинама осуђено и интернирано или било у статусу таоца, 56 ухапшено и подвргнуто судској истрази због велеиздаје, ометања јавног реда и мира или вређања цара, а 7 свештеника је убијено (Маџар, Папић 2005, 156). Тако је нпр. у Невесињском котару средином 1915. године на слободи био само један свештеник – Петар Говедарица, који је становао у селу

Братач (Епархијски суд у Мостару Окружној области у Мостару 25. септембар 1915. године). Земаљска влада намеравала је и формално да укине Уредбу о црквено-школској аутономији, очекујући да ће после завршетка рата престати надлежност Цариградске патријаршије над митрополијама у Босни и Херцеговини. Заједничко министарство финансија у Бечу није одобрило формално укидање Уредбе о црквено-школској аутономији јер је она већ стављена ван снаге; српске школе су укинуте, а аутономне установе су престале да функционишу. Требало је створити утисак да правни поредак у Босни и Херцеговини није промењен у ратним условима (Маџар, Папић 2005, 157-158). У првим месецима 1914. године Сарајевски котар који се простирао до реке Дрине проглашен је побуњеним подручјем; тамо је уведен преки суд и почели су прогони српског становништва, у намери да буду трајно уклоњени са тог граничног простора, а уместо њих насељени католици и муслимани (Екмечић 1995, 134).

У октобру 1914. године усвојена је Наредба о надзирању приватних односно конфесионалних конвиката, којом су инспектори за средње школе овлашћени да два пута годишње обиђу конвикте и нареде њихово затварање ако приметите појаве које нису у складу са државним интересима („Наредба Земаљске владе о надзирању приватних односно конфесионалних конвиката од 22. октобра 1914. године“, *Зборник закона и наредба за БиХ*, 3. новембар 1914, 593-594). По наређењу Земаљске владе од 30. новембра 1914. године све српске конфесионалне школе су затворене, а учитељи су пензионисани или отпуштени. Као једина преостала српска школа, Богословско училиште у Рељеву наставило је да ради под појачаном контролом власти. У њеним просторијама била је постављена фотографија последњег земаљског поглавара, генерала Јосипа Саркотића, оног истог који је у договору са Земаљском владом 10. новембра 1915. године забранио употребу ћирилице у органима власти, заводима и школама у Босни и Херцеговини, осим у Рељевској богословији и у органима четири православне митрополије („Наредба Земаљске владе о употреби ћирилице број 12013/1915“, *Зборник закона и наредба за БиХ*, 11. новембар 1915, 269); управи Богословије ипак је наређено да са државним органима води службену кореспонденцију користећи латинично писмо. Власти Сарајевског котара обавештавале су Земаљску владу о политичком и моралном држању професора Рељевске богословије (Bezirksamt Sarajevo, 3. august 1915, Nr. 1231/1915). Богословско училиште у Рељеву упућивало је сваког месеца извештај Земаљској влади, жалећи се на недостатак хране, петролеја и угља. Крајем 1914. године поново је покренуто питање пресељења Богословије у Сарајево, јер је за њену нову зграду Сарајевска црквена општина обезбедила земљиште (Папић 1978, 173). Аустроугарска војска користила је део просторија Богословије за своје потребе, као што је заузела и друге црквене објекте, нпр. зграду Митрополије у Тузли, која је коришћена као војна болница (Српско-православно богословско училиште у Рељеву Земаљској влади број 97/1915, 14. октобар 1915. године).

Поред проблема са исхраном, била је приметна изолованост Богословије, јер возови за Сарајево који су пролазили кроз Рељево нису стајали на тамошњој железничкој станици. О овом питању Земаљску владу известио је управитељ

Богословије, редовни члан Конзисторије и војни свештеник протопрезвитер Димитрије Јанковић (рођен у Војводини), упозоривши да је у ратним условима опасно ићи три километра до рајловачке станице (Српско-православно богословско училиште у Рељеву Земаљској влади бр. 130/1915, 5. новембар 1915. године). У каснијем Извештају Земаљској влади из марта 1916. године Јанковић истиче да је Богословија искључена из железничког и поштанског саобраћаја, да поседује само једна сељачка кола и једног ислуженог коња, па је могуће да усред зиме остане одсечена од града на који је упућена. Ићи на тим колима у град, значи „изложити се руглу код сељачког свијета и свести свој углед на нулу“, па многи у Сарајево иду пешке по блату (Српско-православно богословско училиште у Рељеву Земаљској влади број 194/1915, 18. децембар 1915. године). У школску 1915/1916. годину у Богословију су била уписана укупно 24 ученика, а остало је 20 ученика (Управа Српско-православне богословске школе у Рељеву Земаљској влади број 115/1916, 9. мај 1916).

Професор Богословије др Симо Поповић, национални радник, сарадник „Народне одбране“ и активан члан „Просвјете“, био је у јесен 1914. године затворен у бањалучком истражном затвору (Српско-православно богословско училиште у Рељеву Земаљској влади број 127/1915, 4. новембар 1915. године). Затим је као велеиздајник осуђен и у затвору провео две године. У последњим годинама рата боравио је у Црном Лугу код Босанског Грахова као „душепопечитељ“ (Управа Српско-православног богословског училишта у Рељеву Земаљској влади број 97/1917, 31. март 1917. године). После Првог светског рата био је ректор Призренске богословије, а затим је изабран за епископа Злетовско-струмичког (1934-1939). Ученик првог разреда Богословије Чедомир Боројевић из Босанске Костајнице био је искључен из Богословије због сумње да учествује у раду тајног друштва „Српско-хрватска национална омладина“, али оптужба није доказана и он је ослобођен пред Окружним судом у Сарајево (Митрополит Евгеније Летица Земаљској влади број 173 / 1915, 12. октобар 1915. године). Ученика Богословије Павла Кочовића Земаљска влада је 10. марта 1916. године искључила из школе, јер се „прикључио непријатељу“ (Записник редовне сједнице наставничког збора Српско-православног богословског училишта у Рељеву број 98/16, 18. април 1916. године).

Пошто је међу ученицима Рељевске богословије владало антидинастичко и национално-револуционарно расположење, ојачано српским победама у Балканским ратовима, управа Богословије добила је наређење од Земаљске владе да у ратним условима одржава родољубиво расположење у школи. (О патриотизму се кроз Швејков лик на следећи начин изразио Јарослав Хашек: „То ће бити радост, када паднемо за цара и његову породицу.“) Тако је Влада 12. новембра 1915. године наредила да професори Богословије ученицима држе редовна седмична „патриотичка“ предавања, на којима ће говорити о хероизму, дужностима и послушности према властима. У септембру исте године Рељево је посетио Ђуро Гласл, управитељ Богоштовног одјела Земаљске владе, тражећи да се питомци васпитавају у што лојалнијем духу према „свијетлом монарху Фрањи Јосипу“. Томе је

требало да послужи богословски предмети: Омилитика – састављањем проповеди на царев имендан о лојалности, о дужностима према владару и домовини, затим Литургика – темељним тумачењем благодарења и молитава за цара, јектенијом за цара и војску и царским делом Јутрења. На часовима Моралног богословља посебну пажњу треба посветити лекцијама о грађанским дужностима, о цару, о домовини, о послушности старијима, а у настави Пастирског богословља треба говорити о свештенику као узору грађанских врлина, о опхођењу са властима, о односу свештеника према политици и о улози војних свештеника. Из старозаветне егзегезе потребно је тумачити тзв. царске псалме, а из новозаветне егзегезе тумачити Апостол и Јеванђеље на царски дан. У Записнику са седнице одржане 30. новембра 1915. године закључено је да би било корисно добре ученике наградити књигама богословског садржаја, али и световним, чак и на страним језицима, које говоре о владару и династији, јер би „то ђаке подстакло на приљезност“ (препис Записника друге редовне сједнице Српско-православног богословског училишта одржане 30. новембра 1915. године).

У беседи коју је 2. децембра 1915. године поводом годишњице царевог ступања на престо у Рељевској богословији одржао њен управитељ протопрезвитер Димитрије Јанковић рекао је: „Упамтите, не само за данас и док сте у школи овој, него и за цијели живот ваш и знајте, да кад одавде у народ пођете, кад дом свој оснујете, кад икону крсне славе набавите, ваља да набавите и слику владоца, оца свога, ставивши је на достојно мјесто с поштовањем, какво и небо и земља од вас тражи. И кад вам слика његова вајијек буде пред очима, вјерујте, биће вам она најбољи савјетник ваш, како да се у вртлогу политичког живота имате држати. С једне стране икона крсне славе вам, с друге слика царска у домовима вашим послужиће за рјечит примјер у народу, који ће вам бити повјерен. И молитве које пред иконом приносите и осјећај поштовња и љубави којом се слици царској односите, учиниће да ћете бити оно, што се од вас тражи, за што се овдје спрема-те, небеском и земаљском цару мили и угодни“ (Бесједа управитеља Димитрија Јанковића одржана 2. децембра 1915. године у Рељеву). У складу са оваквим схватањима, управитељ Димитрије Јанковић неколико месеци касније предлаже да Богословија издвоји 70 круна за куповину алегоријске слике „Краљева захвала“ која ће „стајати у трпезарији, утврђивати и подизати осјећања лојалности према цару“, али је закључено да Завод нема новца за ову намену (Управа Српско-православног богословског училишта у Рељеву, 26. март 1916. године). Уочи прославе Светог Саве, у јануару 1916. године (Свети Сава је у још време османлијске власти уведен у српске школе као школски празник) управитељ Јанковић цензурише беседу ученика четвртог разреда Велимира Гаврића, који је написао да Светог Саву треба прослављати делима, а не речима. Напротив, Јанковић је у властитој беседи истакао да пример Светог Саве учи како треба поштовати крунисане главе, и да смо дужни да будемо захвални и одани цару Францу Јозефу, под чијом „срећном владавином је зајамчена нетакнутост наше светосавске цркве“ (Управа Српско-православног богословског училишта у Рељеву број 13/ 1916, 1. фебруар 1916. године).

У писму које је 3. марта 1916. године Сарајевски митрополит Евгеније Летица (од Земаљске владе добио је титулу „правог тајног савјетника“) упутио „заповједајућем генералу и земаљском поглавару“ Јосипу Саркотићу (родом Личанину, као што је био и Летица) он генералу „препоручује интересе Српске православне цркве и њеног свештенства“ (Митрополит Евгеније Летица генералу Јосипу Саркотићу, 3. март 1916. године, Број 72/1916). Ратни поглавар Босне и Херцеговине Саркотић лично је посетио Богословски завод у Рељеву, говорећи професорима и ученицима о победама царске и краљевске армије; претпостављамо да је истакао властите заслуге у освајању Црне Горе. Генерал Саркотић остао је упамћен по рушењу капеле Светог Петра Цетињског на Ловћену. У ратним годинама Рељевску богословију више пута је посетио државни тајник и референт за источно-православно богоштовље барон Александар Рајачић (Управа Српско-православног богословског училишта у Рељеву Земаљској влади број 293/1916, 19. децембар 1916). Из Извештаја који је на крају школске 1915/1916. школске године Богословија упутила Земаљској влади сазнајемо да „за његовање духа лојалности учињено је што се могло учинити. И у цркви, и у школи и ван школе. Одржана је свечаност 2. децембра о годишњици ступања на престо Његовог величанства и на крају школске године одржано је и шест патриотских предавања.“ Управитељ Димитрије Јанковић и професори Богословије више пута су уплатили ратни зајам (Извештај Управе Српско-православног богословског училишта Земаљској влади за 1915/1916. школску годину, број 115/1916). „У Сарајеву је ратни зајам уписиван код повереника Земаљске владе, односно градског комесара, који је појединце позивао у своју канцеларију и диктирао суме за упис. Тако је за седам ратних зајмова у Босни и Херцеговини сабрано чак 217.000.000 круна“ (Ђоровић 2014, 120).

Тако је 4. октобра 1916. служено свечано благодарење поводом имендана цара Франца Јозефа (Српско-православно богословско училиште у Рељеву број 204, 15. септембар 1916), а 5. јуна 1915. године је одржан годишњи парастос за „Блаженопочившу Његову Царску и Краљевску Висост прејасног надвојводу Франца Фердинанда“ (Српско-православно богословско училиште у Рељеву број 68/1915, 15. јуни 1915.) Када је 22. новембра 1916. године објављено да је умро „последњи европски монарх старог поретка“ Франц Јозеф, у Богословији је прекинута настава и истакнута црна застава, а ученици су отпевали: Со свјатими упокој (...). Задушнице су служене све до 4. децембра (Управа Српско-православног богословског училишта у Рељеву Земаљској влади број 288/1916, 21. новембар 1916. године). Поводом уласка немачке и аустроугарске војске у Букурешт почетком децембра 1916. године „патриотички говор“ одржао је професор Богословије Радослав Калембер, а поводом ступања на престо цара Карла, 11. децембра служено је благодарење, а беседио је суплент презвитер др Милан Мратниковић (Управа Српско-православног богословског училишта у Рељеву Земаљској влади, број 293/1916, 19. децембар 1916. године).

Наређењем Земаљске владе из јула 1916. године о врховном праву надзора над Православном Црквом целокупан црквени живот одвијао се под још ригорознијом контролом Земаљске владе у овим областима: избор мирских свеште-

ника и монаха, рад свих тела црквено-школских општина, рад епархијских савета и Великог управног и просветног савета. Тиме је коначно укинута црквено-школска самоуправа (Маџар, Папић 2005, 158-159). Поменути Наређењем Земаљска влада нпр. прописује да не може на парохију бити постављен или на њој задржан свештеник који се огрешо о верност према царском величанству или је његово постављење опасно по јавни ред, а настојатељ манастира одговоран је да „братство не расправља о стварима која не спадају у његов опсег“ и да у манастирску библиотеку не уђу књиге и слике које је забранила државна полиција. На седнице епархијских органа Влада шаље повереника, иако су ови органи обавезни да раније доставе обавештење о темама које ће бити на дневном реду; непоштовање Наредбе Земаљске владе повлачи употребу средстава силе дозвољених законом („Наредба Земаљске владе за БиХ број 6743/1915 од 3. јула 1915. године, којом се уређује извршење врховног права надзора над црквеном управом српско-православних епархија у БиХ“, *Гласник закона и наредаба за БиХ*, 8. јул 1916. године, 148-150).

Школска година 1916/1917 у Богословском училишту у Рељеву била је окончана већ крајем марта због лоших услова у интернату, а ученици су пуштени кући да се припремају за полагање испита у септембру. Из извештаја које је Управа Богословије редовно слала Земаљској влади сазнајемо да је колектив живео у великој оскудици – није било довољно брашна, поврћа, гриза, петролеја, као ни угља, а Влада није била спремна да побољша ово стање; такође је било много болесних ученика због хладноће и лоше исхране. Рељевски интернат био је у лошем стању, прозори и врата су неисправни, кров прокишњава, ходници су мрачни, недостају нова постељина и лампе (Управа Српско-православног богословског училишта у Рељеву Земаљској влади број 33/1917, 28. фебруар 1917. године).

Богословију су у школској 1916/1917. години похађала само 24 ученика – у првом разреду 5, у другом и трећем по 4, а у четвртом 11 ученика. Управитељ Димитрије Јанковић жалио се да професори Богословије уместо максимума од 15 часова, колико предвиђа Статут, држе 17 до 19 часова, што је врло напорно, јер имају обавезу да служе у школском храму. Зато је предложио смањење броја часова (Управа Српско-православног богословског училишта у Рељеву Земаљској влади број 91/1917, 31. март 1917. године), али Земаљска влада није уважила изнесену примедбу. У јуну 1917. године одређено да ће кандидати који желе да уче богословске науке бити примљени у конвикт у Сарајеву. Они се обавезују да ће после завршене гимназије похађати Богословију; ако промене одлуку, обавезни су да Земаљској влади надокнаде трошкове (Земаљска влада број 116 /1917, 30. јун 1917. препис).

Богословско училиште пресељено је из Рељева у Сарајево, где је још 1914. године Црквена општина дала земљиште за ову сврху. То се десило после низа молби митрополита Евгенија Летице и управитеља Димитрија Јанковића, а по наређењу Земаљске владе које је издано 26. јуна 1917. године. Училиште је било смештено у згради српске основне школе, затворене у првим месецима рата,

али библиотека и већи део инвентара Богословије нису одмах пресељени. Ђачки интернат је отворен тек 21. октобра 1917. године; у њему су поред богословаца становали и ученици два разреда Гимназије, док су богословци из Сарајева због проблема са исхраном боравили код куће (Управа Српско-православног богословског училишта у Сарајеву Земаљској влади, број 2015/1917, 18. септембар 1917. године). Здравствена ситуација није била добра, било је доста ученика лошег физичког стања, што је могло да буде сметња за њихово рукоположење. Богословци су ретко излазили ван школског круга, а „мало заједничке шетње није доста за кретање по слободном зраку“. Управитељ Богословије протопрезвитер Димитрије Јанковић није пропустио да и у цитираном извештају из новембра 1917. године нагласи да су у Заводу прослављени „владачки имендан и побједоносно напредовање нашег оружја“ (sic) (Управа Српско-православног богословског училишта у Сарајеву Земаљској влади број 295/1917, 30. новембар 1917. године). Сарајево је ослобођено 1918. године, а петоразредна Богословија је у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (касније названој Краљевина Југославија) наставила да ради до 1941. године.

Библиографија

Извори

Архив Босне и Херцеговине, Фонд Земаљске владе за Босну и Херцеговину: 1892. године, кутија 22; 1894. године, кутија 4; 1915 – 1917. године, кутије: 147/1915, 148/1915, 152/1915, 157/1915; 124/1916, 125/1916, 132/1916; 114/1917, 116/1917, 175/1917.

Зборници закона и наредаба за Босну и Херцеговину 1883-1916. године.

Литература

Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу (приредио мр Слободан Милеуснић) (1993). Београд, БИГЗ, Музеј Српске православне цркве.

Блед, Ж. (1998). *Пол, Франц Јозеф* (превео Војислав Павловић), Клио, Београд, Глас српски, Бањалука.

Екмечић, М. (2000). *Друштво, привреда и социјални немири у Босни и Херцеговини; Национални покрети у Босни и Херцеговини, Историја српског народа, шеста књига* (први том), Српска књижевна задруга, Београд.

Калај, Б. (2010). *Историја српског народа* (превео Гаврило Витковић), Београд, Чигоја штампа.

Краљачић, Т. (2000). *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882 – 1903)*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Бањалука – Српско Сарајево.

Крушевац, Т. (1978). *Босанско – херцеговачки листови у 19. веку*, Веселин Маслеша, Сарајево.

Маџар, Б. (1982). *Покрети Срба Босне и Херцеговине за вјерско – њросвјетну самоуправу*, Сарајево, Веселин Маслеша.

Маџар, Б., Папић, М. (2005). *Политика и Српска православна црква у Босни и Херцеговини 1878 – 1945*, КПД Просвјета, Бањалука.

Новаковић, Д. (2003). *Верске заједнице на размеђу векова*, Институт за политичке студије, Београд.

Папић, М. (1978). *Историја српских школа у Босни и Херцеговини*, Веселин Маслеша, Сарајево.

Ракић, Р. (2009). „Православни богословски факултет у Черновицама“, *Хришћанска мисао*, Београд.

Слијепчевић, Ђ. (1981). *Пићање Босне и Херцеговине у 19. веку*, Келн.

Тејлор, А. Џ. П. (2001). *Хабзбуршка монархија 1809 – 1918: Историја Аустријске Царевине и Аустроугарске* (превела Мирјана Николајевић), Клио, Београд.

Ђоровић, В. (2014). *Црна књија: Паћње Срба Босне и Херцеговине за вријеме Свјетској рати 1914-1918. године*, Ризница духовног блага – Бања Лука, Бернар – Стари Бановци.

The status of Reljevo Seminary from 1882 to 1918

Summary. In this paper, the author explores the status of Reljevo Seminary from its founding in 1882 until its move to Sarajevo during First World War. The Government financed the Seminary and strictly controlled it. The Government also approved the curriculum of the Seminary, while the rector and the professors were appointed by the Joint Ministry of Finances in Vienna; many professors were expelled from Seminary because of their national agenda. Metropolitanates, ecclesial and educational municipalities, and confessional schools were under constant oppression during the preparations for the annexation of Bosnia and Herzegovina. The Reljevo Seminary was reformed in 1892 and equated with other civil offices. After the struggle for the autonomy of ecclesial education had ended, the Seminary revised its curriculum in 1909; in the same time, it was officially named Serbian Orthodox Seminary School. During the First World War, Reljevo Seminary was the only Serbian school that was not shut down, but it was more intensely supervised by the Government, which demanded professors to inject “Austro-Hungarian patriotic feelings” among the students. The years of war were marked by isolation, poverty, the lack of food, and the lack of students in the Seminary, which moved to Sarajevo in 1917.

Keywords: Reljevo Seminary, Territorial Government, Sava Kosanović, Georgije Nikolajević, Benjamin Kalaj, struggle for ecclesial-educational autonomy, Dimitrije Janković, First World War.